

VU Research Portal

[Bespreking van: M Broersma, J.W. Koopmans (2010) Identiteitspolitiek: media en de constructie van gemeenschapsgevoel]

van der Laarse, R.

published in

Tijdschrift voor Geschiedenis
2011

DOI (link to publisher)

[10.5117/tvgesch2011.3.b3](https://doi.org/10.5117/tvgesch2011.3.b3)

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van der Laarse, R. (2011). [Bespreking van: M Broersma, J.W. Koopmans (2010) Identiteitspolitiek: media en de constructie van gemeenschapsgevoel]. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 124(3), 401-402.
<https://doi.org/10.5117/tvgesch2011.3.b3>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

‘Wie een dagblad leest, weet, hoe op datzelfde oogenblik door duizenden anderen op dienzelfden avond of op dienzelfden morgen in hetzelfde vaderland gelijke toespraak van het blad wordt afgelezen’, zo constateerde de antirevolutionaire staatsman Abraham Kuyper bij zijn vijftienvijftig jarig jubileum als hoofdredacteur van *De Standaard* in 1897. Niet alleen las men op hetzelfde moment dezelfde informatie, ook veroorzaakte deze informatie bij de lezers een vergelijkbare aan-doening. Kuyper bezat een profetisch inzicht in de betekenis

van de massamedia als moderne ceremonie en de nationalisering van de massa door nieuwe, uitgevonden tradities. Zijn antirevolutionaire zuil was bij uitstek een ‘verbeelde gemeenschap’ die zichzelf als minderheidspartij tot geestelijke kern van de Nederlandse natie maakte. Het is deze gedachte van de symbolische constructie van gemeenschap, door Benedict Anderson geëxposeerd in zijn *Imagined Community* van 1983, die door een aantal Groningse historici tot uitgangspunt is genomen voor een aantrekkelijke bundel over identiteitspolitiek. Terecht wordt Kuypers stijl van politiek bedrijven in Marcell Broersma’s inleiding als kenmerkend voorbeeld van de Nederlandse medialisering van de politieke cultuur rondom 1900 opgevoerd, al speelt de voorman der kleine luyden in deze bundel verder geen rol. Dit lijkt na het lezen van bovenstaand voorbeeld een gemiste kans, want Kuypers blik reikte verder dan die van Anderson (of zijn Duitse tegenhanger Jürgen Habermas).

ALGEMEEN

Gemedialiseerd nationalisme en het succes van identiteitspolitiek

Marcel Broersma en Joop W. Koopmans
eds., *Identiteitspolitiek. Media en de
constructie van gemeenschapsgevoel*
(*Verloren; Hilversum 2010*) 186 p., ill.,
€19,- ISBN 9789097041199

De populistische voorman had oog voor machtsvorming en de politiek van de antithese: identiteiten worden immers geconstrueerd door in- en uitsluiting. Anders dan in de inleiding wordt gesuggereerd lijken de meeste auteurs er echter niet op uit om Andersons begrippenkader op dit punt nog eens nauwgezet te doordenken en herijken. De notie van verbeelde gemeenschap wordt in de meeste bijdragen losjes toegelicht aan de hand van een grabbelton aan historische casestudies. Niettemin fungeert Andersons constructivistische visie op politieke cultuur voor

deze bonte verzameling als een *eye opener*.

Ik noem in de eerste plaats het hierboven gesignaleerde aspect van gelijktijdigheid van de consumptie van massamedia, dat zo kenmerkend was voor culturele natievorming. Kuypers medium was de krant (zo ook bij Anderson), maar al in 1570, 1672 en 1747 werd de Nederlandse culturele natievorming gestimuleerd door ware pamflettenoorlogen, zoals in Joop Koopmans bijdrage over de papieren strijd van patriotten en orangisten overtuigend wordt betoogd. De negentiende-eeuwse dagbladpers komt in deze bundel nauwelijks aan bod. Maar dit wordt ruimschoots gecompenseerd door Bas de Jongs bijdrage over het in het interbellum vormgegeven Nederlandse omroepbestel, dat als slotstuk van het verzuilingsproject aan de wieg stond van de huidige media-democratie. Toegespitst op de VARA laat hij zien hoe de radio zich ervoor leende om een losse groep luisteraars

door gelijktijdig opgeroepen ideeën en emoties tot een groep te smeden. Tegelijk blijkt uit de wijze waarop de arbeidersomroep zijn negentiende-eeuwse retoriek van de klassenstrijd verruilde voor die van de gemeenschapsgedachte, hoe deze verbeelde gemeenschap als 'rode familie' integreerde binnen het vaderlands bestel waartoe men eerder niet behoorde. Meer nog dan de dagbladpers creëerde de radio bovendien een gemedialiseerde intimiteit. Commentators als de socialistische kopman Kleerekoper schiepen een nieuwe politieke stijl waarbij de hierboven door Kuyper gememoreerde 'toespraak' geleidelijk plaatsmaakte voor 'een stem in de huiskamer'.

Ook film leende zich voor deze gemedialiseerde nationalisering, zoals blijkt uit een bijdrage over de vooroorlogse bioscoopjournaals en de door de Vereniging voor Volkcultuur voor communistische gemeenschapsvorming in Nederland ingezette Sovjet-films als Eisensteins *Potemkin*. Daarnaast benadrukt Gerrit Voerman ook de eigen rituelen en symbolen, kalender, Lenincultus en eschatologische verwachting als typerend voor de verbeelde gemeenschap van het communisme; een linkse kerk die misschien wel in de eveneens in deze bundel genoemde multatuliaanse *Ideën* van de radicale vrijdenkersbeweging zijn oorsprong vond. Tegenwoordig lenen echter ook de nieuwe media zich voor transnationale gemeenschapsvorming, zoals blijkt uit Susan Aarsmans bijdrage over Rheingolds boek *Virtual Community*. Het uit utopische communalisme ontsproten hippieproject *The Well* oversteeg als 'counterculture technology' de natie met een nieuwe 'act of imagination' in de vorm van een moderne internetgemeenschap, als voorloper van het huidige WikiLeaks.

Zoals gezegd is machtsvorming een belangrijk punt waarop deze bundel Andersons notie van de verbeelde natie enigszins weet bij te stellen. Dat de samenhang tussen macht en identiteit al dateert uit de Oudheid wordt belicht in een fascinerende bijdrage van Onno van Nijf over de Griekse vrijheidspelen en Marathongekte in het Spartaanse Plataea gedurende de Romeinse keizertijd, dat hier wordt opgevat als een symbolisch slagveld. Gevormd in de mythische strijd tegen de Perzen leende de notie van de 'gemeenschap van Hellenen' zich vooral onder Nero voor een hellenistische revitalisering van een Grieks patriottisme, loyaal aan Rome. Een vergelijkbare vorm van identiteitspolitiek voltrok zich na 1870 in het Wilhelminische Keizerrijk, waar de middeleeuwse Hanze werd gerevitaliseerd tot een geografische werkelijkheid die in de daaropvolgende decennia door middel van atlanten en statistiek ook steeds meer als een geopolitieke *future of the past* werd opgevat. Ontstaan en gedynamiseerd in de context van de Pruisisch-Deense oorlog van 1864 en de vlootpolitiek rondom 1900, zoals blijkt uit Hanno Brands concepthistorische analyse, verwerd de door Duitse economisch historici ontdekte Hanze tot een ideologische legitimatie ('blutmassige Grundlage')

van Hitler's *Lebensraumgedanke*, die in het Derde Rijk zou uitmonden in de *Ostkolonisation*. Belangwekkend is de suggestie dat deze ideologische vermenging van geschiedschrijving en identiteitspolitiek nog onverminderd doorwerkt in het tegenwoordige concept van de Nieuwe Hanze, dat (ontstaan in Zwolle!) binnen het tegenwoordige Europa van regio's opnieuw buitengewoon populair is in Duitsland en de Baltische landen. Omgekeerd zien we bij de in deze bundel behandelde Ierse diaspora en de door Barbara Henkes beschreven *Spaltung* van een Duits-Nederlandse familie voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog, hoe mensen letterlijk en figuurlijk elkaars taal niet meer spraken. Zoals vele migranten nog dagelijks ervaren, leefde de verloren *Heimat* slechts in brieven voort.

Hiermee raken we, tot slot, aan nog een andere continuïteit in de moderne cultuur van Europa. Evenals latere internetgoeroes vormden negentiende-eeuwse statistici, zoals in deze bundel door Dirk Jan Wolffram wordt opgemerkt, een internationale groep met zowel utopische als technocratische idealen waarbij een sociaal-darwinistische agenda samenging met een *mapping* van de natie. Het succes van deze beweging mag blijken uit de cruciale betekenis van de statistiek voor de moderne natie, en in de wijze waarop statistische informatie tot op heden bijdraagt aan de vorming van ruimtelijke identiteiten als de eerder genoemde 'Nieuwe Hanze' en de door Marijn Molema behandelde notie van 'Het Noorden' of 'Noord-Nederland'. Identiteitspolitiek is dan ook nauw met hygiënisme en zuiverheid verbonden. Een opmerkelijk voorbeeld geeft Christiana Heiser in de aan haar proefschrift ontleende bijdrage over de Nederlandse *Art & Craft Movement*, die voor de Tweede Wereldoorlog uiteenviel door onderlinge concurrentie van de (Amsterdamse) School van Berlage en De Bazel, en de Haagse van Johan Thorn Prikker. Voor buitenstaanders richtten beide zich op de terugkeer van ambachtelijkheid in reactie op het modernisme. Prikkers internationale, zware meubelstijl was in Berlage's ogen echter decadent, verwijfd en 'on-Hollands', terwijl zijn eigen aanhang zich beriep op de 'gezonde smaak' van de stoere, eiken boerenstoel als ijkpunt van de oer-Hollandse traditie. Zoals bekend heeft Berlages 'volkse' gemeenschapssocialisme in de Nederlandse media het pleit gewonnen, en moest Prikker ironisch genoeg naar Duitsland uitwijken om zijn meubels uit te venten. Het laat zien hoezeer identiteitspolitiek met noties van smaak en nationaal erfgoed is omgeven. De stijl waarin de natie zich uitdrukt is die van de dominante cultuur, die zich met het oog op de toekomst het verleden toe-eigent. In dergelijke vertogen, zoals dat van Berlage's rol als stijlvernieuwer die tot op heden heeft standgehouden, is geen plaats voor dissonanties.

Rob van der Laarse

Universiteit van Amsterdam en Vrije Universiteit Amsterdam